

SLOVNÍČEK POJMŮ

Agent StB – spolupracovník tajné Státní bezpečnosti (politická policie), který byl získáný pro vědomou spolupráci, za niž mohl dostávat i peníze. Ke spolupráci byli lidé získáváni příslibem různých výhod (cesty do zahraničí, kariéerní postup), ale i vydíráním a vyhružkami.

Amnestie – hromadné prominutí trestu a udělení milosti. Rozsáhlá amnestie byla vyhlášena v roce 1960 a díky ní věznice opustilo přes 5 000 politických vězňů.

Amnesty International – světová organizace, založená v roce 1961, monitorující porušování lidských práv a pořádající kampaně za jejich dodržování.

Bartolomějská – sídlo StB v centru Prahy, ve kterém se konalo mnoho brutálních výslechů. Tyto výslechy a represe postihly desetitisíce čs. občanů.

Buchar – studentský časopis, který v 60. letech vydávali svobodomyšlní studenti na Českém vysokém učení technickém.

Cibulkovy seznamy – seznamy údajných tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti, zveřejněné roku 1992 Petrem Cibulkou, které jsou do dnešní doby zdrojem soudních sporů a kontroverzí.

Církevní sbor – místní církevní společenství, jehož členy spojuje příslušnost k téže církvi a stejné bydliště. Setkávají se v kostele, někdy pořádají společné akce – charitativní, pro děti, pro seniory aj. Označení se používá zejména v evangelických církvích.

Counterintelligence Corps (CIC) – zpravodajská služba armády Spojených států, která se po 2. světové válce zaměřovala na sovětský blok. Pomáhala vyhledávat a školit agenty, kteří plnili úkoly mimo jiné i na československém území.

Cyklostyl – stroj na rozmnožování tiskovin; psacím strojem se vytukala předloha do navoskované blány, která se potom obtiskovala barvou na čistý papír. Česká národní rada – nejvyšší orgán státní moci na území republiky v letech 1969–1992.

Demilitarizace – proces snižování ozbrojených sil na minimum, popř. úplné odzbrojení.

Deset bodů – dokument z listopadu 1968, ve kterém vysokoškolští studenti sepsali své požadavky na změnu ve společnosti, např. svobodu slova nebo zrušení cenzury.

Disident – člověk nesouhlasící s vládnoucím režimem, proti jehož politice aktivně vystupuje, zpravidla nenásilnou formou.

Edice – vydavatelská činnost, vydávání knih.

Edice Petlice – samizdatovou edici založil v roce 1972 Ludvík Vaculík, byla zaměřená na vydávání původní beletrie, paměti, fejetonů a odborné literatury.

Edice Prameny – brněnská samizdatová edice, v níž vycházely v letech 1985–1989 překlady odborných děl z humanitních i přírodovědeckých oborů.

Emigrace – vystěhování do ciziny.

Fárat – pracovat v dole.

Federální shromáždění – československý parlament působící od ledna 1969 do zániku Československa 31. 12. 1992.

Hlas Ameriky – oficiální zahraniční vysílání vlády USA pro šíření informací zejména v diktátorských a totalitních režimech, v češtině vysíláno v letech 1942–2004.

Hnutí za občanskou svobodu (HOS) – nezávislá občanská iniciativa, která vzešla v říjnu 1988 z okruhu Charty 77 s cílem spojit všechny demokraticky smýšlející síly v komunistickém Československu od umírněné levice po umírněnou pravici.

Host – literární časopis, který vychází od roku 1921. Přispívali do něj např. Jaroslav Seifert, Vítězslav Nezval nebo Jiří Wolker. V roce 1970 bylo jeho vydávání úředně zastaveno, v roce 1985 začal vycházet v samizdatu.

Charta 77 – občanská iniciativa, kritizující komunistický režim v ČSSR za nedodržování lidských práv a mezinárodních smluv, které se stát oficiálně (ač ve skutečnosti jen formálně) zavázal plnit. Působila v letech 1977–1992.

Imunita – osvobození osoby od trestního stíhání, především za jednání v souvislosti s výkonem veřejné funkce. Platí např. pro poslance, prezidenta, soudce.

In memoriam – posmrtně.

Informace o Chartě 77 (Infoch) – samizdatový časopis, který informoval o stavu lidských a občanských práv v Československu.

Invalidní důchod – peněžitá částka poskytovaná osobám se zdravotním handicapem.

Invaze vojsk Varšavské smlouvy – 21. 8. 1968, vojenský vpád pěti armád (Sovětský svaz, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Východní Německo) do Československa, který ukončil období politického uvolnění pražského jara a započal normalizaci.

Jáchymov – lázeňské město v okrese Karlovy Vary nedaleko hranic s Německem. Ve 20. století se poblíž města těžil uran, v současnosti je převážná většina dolů již uzavřena.

Jan Palach – student Univerzity Karlovy, který se na protest proti rezignaci československé společnosti po vpádu vojsk Varšavské smlouvy 16. ledna 1969 zapálil na Václavském náměstí v Praze a následně zraněním podlehl. Jeho pohřeb se stal protestem proti okupaci.

Jazzová sekce – oficiální spolek pro podporu jazzové hudby, založený v roce 1971. Kromě jiného vydával knihy, které neschválila cenzura, a pořádal pro své členy koncerty zakázaných hudebníků, proto byl dlouhodobě sledován StB, později zakázán a jeho představitelé stanuli v roce 1986 před soudem.

Jednota česko-bratrská – od roku 1962 nese název Církev bratrská. Protestantská církev působící v českých zemích a na Slovensku od konce 19. století. Navazuje na učení Jednoty bratrské a J. A. Komenského.

Jednotné zemědělské družstvo (JZD) – státem nuceně vytvářené společné zemědělské statky z původně soukromých hospodářství. Družstva podléhala centrálnímu plánování. Zemědělská družstva zakládali rolníci dobrovolně již za první republiky, ale vznik socialistických JZD doprovázela nucená kolektivizace zemědělství a tvrdé represe.

Jezuitský řád – jeden z největších a nejvýznamnějších řeholních řádů římskokatolické církve založený roku 1534.

Junák – skautská organizace zaměřená na výchovu dětí a mládeže.

Kádrový posudek – hlášení ohledně ideologických postojů, názorů a třídního původu zaměstnance.

Kapitalismus – ekonomický systém, ve kterém je majetek v soukromém vlastnictví a funguje tržní ekonomika.

Kláster Mariánská – kapucínský klášter a poutní místo u Jáchymova, který byl roku 1965 zbořen.

Klub angažovaných nestraníků (KAN) – politické hnutí vzniklé na jaře 1968 a sdružující všechny zájemce o politickou angažovanost, kteří nechtěli vstoupit do KSČ nebo dalších stran Národní fronty (které přímému vlivu KSČ podléhaly).

Kolektivizace zemědělství – likvidace soukromého zemědělského hospodaření, doprovázená zabavováním půdy a nucenými vstupy do jednotných zemědělských družstev – JZD. Její součástí byl násilný postup proti majetnějším sedlákům (kulakům), vysídlování rodin či scelování půdy.

Konfederace politických vězňů – organizace vzniklá po roce 1989, která sdružuje politické vězně komunistického režimu v Československu.

Korekce – „vězení ve vězení“, temná a studená kobka, do které byli umisťováni vězni za trest.

Krátké vlny – oblast elektromagnetického záření používaná především pro přenos radiového signálu v atmosféře. Výhodou je, že není nutná přímá dohlednost mezi vysílačem a přijímačem.

Kulak – hanlivé označení používané komunistickým režimem pro „příslušníky selského stavu“ nebo „vesnické boháče“. Z ruského slova „kulak“, což znamená „pěst“.

Kunsthistorik – historik se zaměřením na dějiny výtvarného umění.

Laický kazatel – člen církve, který nemá teologické vzdělání, ale působí jako kazatel. Ostatním věřícím podává výklad Bible prostým způsobem. V působení laických kazatelů má dlouhou tradici právě Jednota česko-bratrská.

Manifestace – veřejné projevení názoru.

Metroprojekt – společnost zajišťující od roku 1971 výstavbu pražského metra.

Měšťanská škola – název pro druhý stupeň základní školy v 1. polovině 20. století.

Ministrant – pomocník kněze římskokatolické církve při bohoslužbě.

Mluvčí Charty 77 – každý rok byli ustanoveni tři mluvčí, kteří reprezentovali Chartu 77 navenek. V této pozici se vystřídal více než 40 osob, např. Václav Havel, Dana Němcová nebo Jan Patočka.

Národní socialisté – členové Československé strany národně socialistické. Její členkou byla např. Milada Horáková.

Národní výbory – v letech 1945–1990 orgán československé státní správy v obcích, městech, okresech i krajích. Po roce 1990 se transformovaly na obecní, městské, okresní či krajské úřady a zastupitelstva.

Nezávislé mírové sdružení – iniciativa vzniklá na konci 80. let, jejíž členové požadovali úpravu vojenské služby a vyjadřovali se k mezinárodním otázkám.

Nobelova cena – ocenění, které od roku 1901 jednou ročně uděluje švédská akademie věd za literaturu, fyziku, chemii, lékařství a mír.

Normalizace – období 70. a 80. let v Československu po potlačení demokratického procesu pražského jara, kdy se potřeba údajně „normalizace poměrů“ stala oficiálním zdůvodněním represivních opatření.

Normalizační prověrky – probíhaly po invazi v srpnu 1968 a zvláštní komise v nich prověřovaly názory nejen členů KSČ, ale i členů jiných organizací na srpnovou okupaci a aktuální situaci. Postihly statisíce lidí, mnoho z nich bylo kvůli nim vyhozeno ze zaměstnání.

Nová svoboda – deník Komunistické strany Československa pro ostravský kraj.

Nucené (totální) nasazení – pracovní nasazení, do kterého nacistické Německo nutilo obyvatele okupovaných zemí – včetně Protektorátu Čechy a Morava.

Občanské fórum – politické hnutí vzniklé v listopadu 1989 jako platforma sjednocující protikomunistickou opozici.

Obchodní příručí – zastaralé označení zaměstnance vypomáhajícího v obchodě.

Odboj – odpor proti stávajícímu režimu, politickému zřízení. Může být i ozbrojený.

Odvolací soud – soud, který se zabývá případy, které už některý ze soudů rozhodl a jedna ze stran se proti rozsudku odvolala (nesouhlasila s ním).

Okresní dům kultury – poradenské středisko v oblasti komunistické výchovy pracujících, které koordinovalo kulturní akce v okrese a připravovalo jednotný plán činnosti, např. oslavy Mezinárodní dne žen nebo státních svátků.

Okupace – zabránění a dočasná kontrola cizího státního území.

Olympik – časopis, který byl vydáván od roku 1967 pražským Divadelním klubem Olympik.

Pacifismus – postoj, který odmítá válku a násilí a za všech podmínek usiluje o mírumilovné řešení mezinárodních sporů.

Partyzán – příslušník dobrovolné bojové organizace, která ve válečném konfliktu vede záškodnickou válku.

Petice „Tak dost!“ – petice z roku 1988 požadující prošetření situace v československých věznicích.

Pěstounství – forma náhradní rodinné výchovy, při které je dítě dočasně umístěno do jiné rodiny.

Pionýr – organizace pro děti a mládež, která vychovávala v duchu komunistických idejí a měla vládnoucí KSČ usnadňovat působení na mládež.

Pobuřování – v době komunistického režimu trestný čin, který spočíval v popuzování ostatních proti státu a jeho zřízení, např. koncerty zakázané hudby. Paragraf za pobuřování byl velmi častou záminkou k porušování lidských a občanských práv, podobně jako paragraf za podvracení republiky.

Podvracení republiky – v době komunistického režimu trestný čin, jenž byl ale v zákoně vágně formulovaný a umožňoval zahrnout do „podvracení“ i různé občanské aktivity, např. výrobu a šíření státem neschválených tiskovin aj.

Pohřeb Edvarda Beneše – pohřeb československého prezidenta se konal 8. září 1949 a zúčastnilo se ho velké množství lidí, pro které to byla zároveň příležitost vyjádřit nesouhlas s politickým vývojem v Československu.

Politický vězeň – osoba vězněná pro svou politickou činnost nebo politické přesvědčení.

Pomocné technické prapory (PTP) – armádní útvary určené pro politicky nespolehlivé osoby, které nesměly mít u sebe zbraň (socialistický režim jim ji „nesvěřil“) a de facto sloužily jako levná pracovní síla (např. v dolech).

Povinná vojenská služba – základní vojenská služba, kterou musel podstoupit každý muž. Před rokem 1989 trvala většinou 24 měsíců. V České republice byla zrušena v roce 2004.

Pracovní tábor Jáchymov – tábor pro nesvobodné pracovní síly, které začala zřizovat už nacistická správa během druhé světové války. Během komunistického režimu zde byli kromě politických vězňů i vězni kriminální.

Pražské jaro – období politického uvolnění komunistického režimu v Československu v 60. letech, které skončilo invazí vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968.

Pražské jazzové dny – festival organizovaný od roku 1974 Jazzovou sekcí, na kterém byla představována současná tuzemská hudba z oblasti jazzu, rocku, bigbeatu, mimo režimem protežovaný střední proud.

Pražské povstání – povstání, které vypuklo na konci 2. světové války 5. května 1945 a z demonstrací postupně přešlo v ozbrojený odpor proti nacistům.

Promoce – veřejná slavnost, při které se předávají diplomy absolventům vysokých škol.

Protektorát – označení státního zřízení (např. protektorát Čechy a Morava 1939–1945), kdy se formálně autonomní stát nachází pod ochranou nebo správou jiného státu a je mu podřízen.

Protikomunistické letáky – tiskoviny, které vznikaly jako výraz odporu proti komunistickému režimu v Československu, informovaly například o utajovaných nebo zakazovaných akcích.

První máj – svátek práce, který patřil k nejdůležitějším oslavám komunistického režimu. 1. května byly pravidelně organizovány průvody a slavnosti a účast na nich byla velmi často povinná.

Rabování – nekontrolované rozkrádání majetku během katastrofické události nebo občanských nepokojů.

Rehabilitace – proces, který očišťuje neprávem odsouzené a navrácí jim jejich majetek, funkce atd.

Revoluční odborové hnutí (ROH) – odborová organizace a nejmasovější společenská organizace v socialistickém Československu, členství v ní bylo mnohdy povinné.

Řád Tomáše Garrigua Masaryka – státní vyznamenání České republiky, které uděluje prezident osobám, jež se zasloužily o rozvoj demokracie, humanity a lidských práv.

Řeholní sliby – akt, během kterého se členové řeholních společenství zavazují k životu v souladu s pravidly daného řádu.

Salesiánský řád – řeholní společnost, která se věnuje především výchově mládeže.

Samizdat – nelegální tiskovina, podomácku rozmnožované dokumenty a literatura, která nemohla vyjít oficiálně kvůli cenzuře. Z ruského slova „sam izdat“, tj. samo-vydáváno (podle výrazu ze sovětského disentu).

Samoživitelka – matka vychovávající své dítě/děti bez partnera.

Signatář – osoba, která podepsala významný dokument.

Sionismus – myšlenkový směr v židovství vzniklý v druhé polovině 19. století, jehož hlavním cílem bylo vybudování židovského národního státu a přesídlení Židů do Izraele (vznikl v roce 1948).

Sokol – tělocvičný spolek, který vznikl v roce 1862. Jeho členové se často zapojovali do odbojových organizací. Ve své historii byl dvakrát zakázán, poprvé nacisty, podruhé komunisty.

Sovětská okupační zóna – část Německa, která byla po druhé světové válce pod sovětskou správou. Na jejím území vznikla v roce 1949 Německá demokratická republika (NDR neboli „východní Německo“).

Spolupráce s StB – člověk, který vědomě spolupracoval s StB, poskytoval jejím příslušníkům různé informace o dalších lidech a plnil příkazy. Za svou činnost mohl dostávat i honorář. Ke spolupráci získávali příslušníci StB sliby výhod, ale i vydíráním a výhrůžkami.

Státní bezpečnost (StB) – tajná politická policie, která byla již od roku 1945 pod kontrolou komunistů. Sloužila k ovládnutí mocenských pozic a likvidaci protivníků. Byla jedním z hlavních nástrojů komunistického teroru, její příslušníci často používali nezákonné vyšetřovací metody, psychologický a fyzický nátlak.

Státní souhlas – povolení, které vydávaly státní úřady, a musel ho mít každý kněz, který veřejně vykonával duchovní povolání.

Svaz Cikánů-Romů – první romská organizace v Československu, která svou činnost začala v roce 1968 a kladla si za cíl řešit postavení Romů, vědecký výzkum jejich historie atd. V roce 1973 byla rozpuštěna.

Svaz české mládeže (SČM) / Socialistický svaz mládeže (SSM) – jednotná mládežnická organizace, vzniklá roku 1945 v ČSR, od počátku byla pod vlivem KSČ. V roce 1949 se transformovala do Československého svazu mládeže (ČSM), jehož součástí byla také pionýrská organizace. Od roku 1970 nesla název Socialistický svaz mládeže (SSM). Jejím hlavním cílem byla výchova mládeže v duchu komunistické ideologie.

Svobodná Evropa – rozhlasová stanice založená ve Spojených státech k šíření informací zejména v diktátorských a totalitních režimech. Vysílání pro Československo, resp. Českou republiku fungovalo v letech 1951–2002.

Tábor Vojna – vybudován v letech 1947–1949 německými válečnými zajatci, od roku 1949 sloužil jako tábor nucených prací pro politické vězně. Vězni byli využíváni zejména jako pracovní síly při těžbě uranu.

Tábory nucených prací (TNP) – pracovní tábory, fungující v ČSR v letech 1948–1954. Lidé do nich byli umísťováni bez rozhodnutí soudu či spáchání trestného činu, často pouze preventivně a v důsledku svých politických názorů.

The Plastic People of the Universe – pražská kapela, která patřila mezi přední představitele undergroundu. Její členové byli během normalizace často perzekvováni a vězněni. Zatčení hudebníků v roce 1976 bylo jedním z podnětů k sepsání Charty 77.

Tryzna – smuteční slavnost na počest zemřelého či tragické události.

Třetí říše – označení pro Německo v době vlády Adolfa Hitlera.

Typograf – člověk zabývající se písmem a sazbou knih.

Underground – neoficiální kulturní proud, jehož představitelé byli v ČSSR v 70. letech terčem policejní a soudní perzekuce – z toho důvodu se pak do jisté míry začal prolínat s disentem.

Ústav pro mladistvé v Zámrsku – zřízen v roce 1947 jako nápravně výchovný ústav pro mladistvé, kam byli po roce 1948 umísťováni mladí lidé odsouzení za protistátní činnost.

Věznice Uherské Hradiště – věznice, ve které bylo v 50. letech mučeno a vězněno mnoho politických vězňů. Věznice zanikla v roce 1960.

Věznice Valdice – klášter, který byl v polovině 19. století přestavěn na věznici. Byli sem zařazováni vězni s těžšími a dlouhými tresty. Během komunistického režimu zde bylo drženo mnoho politických vězňů právě kvůli panujícím tvrdým podmínkám.

Vokno – undergroundový kulturní časopis, který vycházel od roku 1979.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) – sdružení, které od roku 1978 sledovalo a zveřejňovalo případy osob pronásledovaných z politických důvodů. Cílem bylo, podobně jako v případě Charty 77, ze které VONS vycházel, poukázat na porušování lidských práv, k jejichž dodržování se ČSSR formálně zavázala.

Vyhánění Němců (vysídlení/odsun Němců) – nucené vysídlení německého obyvatelstva z československého území po druhé světové válce.

Vyhoštění – trest postihující cizince, jehož podstatou je zamezit cizinci vstup/pobyť na území daného státu. Účelem trestu je zamezit pachateli v trestné činnosti.

Vysílání z Londýna – československé vysílání BBC, které začalo již v roce 1939 a jehož obsah připravovala redakce BBC a redakce československé exilové vlády. Během komunistického režimu dále pokračovalo vysílání v češtině realizované československou redakcí BBC.

Vyšetřovací vazba – doba před proběhnutím soudu a vynesení rozsudku, během které je obviněná osoba držena ve vazbě. Účelem vazby je zabránit obviněnému, aby se vyhýbal trestnímu řízení nebo mařil vyšetřování.

Zákon o třetím odboji – oceňuje bojovníky proti komunistickému režimu v Československu. Ocenění dostávají osvědčení o své odbojové činnosti a finanční kompenzaci.

Západní fronta 2. světové války – bojiště v Dánsku, Norsku, Lucembursku, Belgii, Nizozemí, Francii a Německu; zahrnuje také leteckou válku s Velkou Británií.

Západní Německo (Spolková republika Německo, SRN) – stát, který vznikl v roce 1949 na území Německa, které bylo bezprostředně po druhé světové válce spravováno Francií, Velkou Británií a Spojenými státy.

Zestátnění (znárodnění) – převod soukromého majetku do státního vlastnictví.

Živnostník – člověk, který není zaměstnán, ale podniká samostatně.

70 000 do výroby – komunisty organizovaná akce z roku 1951, při které bylo na sedm desítek úředníků přesunuto do výroby.

